

Menkul Kıymetler ve Menkul Kıymetlerin Değerleme Ölçüleri

Hazırlayan
Murat KOÇ
Vergi Denetmen Yardımcısı

Günümüzde, menkul kıymetler özellikle finans sektörü açısından önemli yatırım araçları olarak karışımıza çıkmaktadır. Sermaye piyasasının gelişme göstermesi ile beraber menkul kıymetlerin de önemi artmıştır. Reel ekonominin içerisine girdiği krizler nedeniyle üretime kaynak aktarmaktan çekinen yatırımcılar da atıl durumdaki fonlarını menkul kıymetlere yatırmaktadırlar. İşletmelerin hesap dönemi sonu itibariyle yaptıkları değerlendirme işlemleri menkul kıymetler açısından teknik yönü ağır basan ve karmaşık noktaların çözümünü gerektiren, uzmanlık bilgisi isteyen bir işlemdir. Bütün bu hususlar gözönüne alındığında menkul kıymetlerin değerlendirme ölçüleri vergi matrahının tespit edilmesinde büyük önem arz etmektedir.

İktisadi kıymetlerin değerlerinde zamanla önemli değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu değişikliklerin kaynağında nispi fiyat hareketleri, paranın zaman içerisinde değerinde meydana gelen değişimler ve diğer etmenler bulunmaktadır. İktisadi kıymetlerin değerlerinde meydana gelen bu değişikliklerin ölçülmesi amacıyla dönem sonları itibariyle iktisadi kıymetlerin değerlerinin yeniden tespit edilmesi gerekmektedir.

Mükellefler, hesap dönemi sonunda envanter çıkarırlar, alacaklarını ve borçlarını değerlemey tabi tutarlar. İşletmenin aktifine kayıtlı iktisadi kıymetlerin hesap dönemi sonunda yapılan değerlemesi işletmenin gelir tablosu yoluyla ilgili dönem vergi matrahını etkilemektedir.

Menkul Kıymetler

Menkul Kıymetler; ortaklık veya alacaklılık sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, misli nitelikte, seri halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve şartları SPK'ca belirlenen kıymetli evraktır.¹

Uygulamada sıklıkla karşılaşılan menkul kıymet türleri olarak aşağıdakiler sıralanabilirler:

- Hisse senetleri, hisse senedi türevleri, geçici ilmi haberler, yeni pay alma kuponları, tahviller, tahvil türevleri, tahvil faiz kuponları, hazine bonoları, katılma intifa senetleri, kâr ve zarar ortaklığı belgeleri, banka bonoları, banka garantili bonolar, finansman bonoları, varlığa dayalı menkul kıymetler, gelir ortaklığı senetleri, tertip halinde çıkarılan ve 2 yıl veya daha uzun süreli ipotekli borç ve irat senetleri, içtüzüğünde kurucu dışındaki aracı kuruluşlarca serbestçe alım satımı öngörülen A tipi yatırım fonu katılma belgeleri.²

Yukarıda sayılan menkul kıymetler genelde menkul kıymetler borsalarında işlem görmektedirler. Menkul kıymetler borsalarının ekonomiye büyük yararları bulunmaktadır. Bu yararları; ekonomiye likidite sağlama işlevi, ekonomiye kaynak yaratma işlevi, sermaye maliyeti geniş bir topluma yayma işlevi, ekonominin göstergesi olma işlevi, uzun vadeli yatırımların kısa vadeli tasarruflarla finansmanını sağlama işlevi, menkul kıymetler ile ilgili bilgilere kolay ulaşma işlevi, güvence işlevi, sanayide yapısal değişikliği kolaylaştırma işlevi olarak sıralamak mümkündür.³

Menkul Kıymetlerin Değerlemesine İlişkin Yasal Düzenlemeler

İktisadi kıymetlerin değerlendirilmesi ve buna ilişkin esaslar Vergi Usul Kanununda belirtilmiştir. Vergi Usul Kanunu'nun 258.1 maddesinde "değerleme, vergi matrahının hesaplanmasıyla ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tespiti." hükmü ile değerlemenin tanımı yapılmıştır.

A- 4369 Sayılı Kanun Öncesi Durum

213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda 4369 sayılı kanunla yapılan değişiklikten önceki 279. maddesinde "Türk ve yabancı esham ve tahvilatı alış bedeli ile değerlendirir" hükmü yer almaktaydı.

Bu hüküm uyarınca, dönem sonunda işletmeye dahil olan kıymetlerin değerlendirilmesinde alış bedeli esas alınmakta idi. Bunun sonucu olarak menkul kıymetlerin alış tarihinden dönem sonuna kadar olan sürede değer artışı veya azalışına ilişkin herhangi bir işlem yapılmamaktaydı. İşletmeye dahil olan bu menkul kıymetlere ilişkin kâr veya zarar kayıtları, menkul kıymetin vadesinin dolmasıyla veya bu kıymetin elden çıkarılmasıyla birlikte yapılmıyordu.

Mesela, dönem içinde iktisap edilen hazine bonosu veya devlet tahvili hesap dönemi sonunda alış bedeli ile değerlendiriliyor, bu kıymetlerin değerlendirilme tarihine kadar işlemiş olan faizleri kâr-zarar hesabına intikal ettirilmeyordu. Devlet tahvili veya hazine bonosunun vadesinin dolmasıyla veya elden çıkarılmasıyla oluşan olumlu veya olumsuz fark o tarih itibari ile kâr-zarar hesabına intikal ettiriliyordu.

B- 4369 sayılı Kanun Sonrası Durum

213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 279. maddesinde 4369 sayılı Kanunun 6. maddesi ile 31.12.1998 tarihinde yürürlüğe giren bir değişiklik yapıldı.

Yapılan bu değişiklik ile, iktisadi işletmelere dahil menkul kıymetlerin değerlendirmesine ilişkin esaslarda farklı uygulamalar yapılması yoluna gidildi. Bu değişiklik ile getirilen esasları ayrıma tabi tuttuğumuzda şu şekilde bir uygulamanın benimsendiğini görmekteyiz.

* İktisadi işletmelere dahil olan hisse senetleri alış bedeli ile değerlendirilecektir.

* İktisadi işletmelere dahil olan ve fon portföyünün en aza %51'i Türkiye'de kurulmuş bulunan şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu katılma belgeleri alış bedeli ile değerlendirilecektir.

* Yukarıdakilerin dışında kalan her türlü menkul kıymet borsa rayici ile değerlendirilecektir.

* İktisadi işletmeye dahil olan menkul kıymetlerin borsa rayici yoksa veya borsa rayicinin muvazaalı bir şekilde oluştuğu anlaşılırsa değerlemeye esas bedel, menkul kıymetlerin alış bedeline vadesinde elde edilecek gelirin (kur farkı dahil) iktisap tarihinden değerlendirme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmının eklenmesi suretiyle hesaplanacaktır.

* Ancak, borsa rayici bulunmayan, getirisi ihraç edenin kâr ve zararına bağlı olarak doğan ve değerlendirme günü itibarıyla hesaplanması mümkün olmayan kıymetler, alış bedeli ile değerlendirilecektir.

Bu değişiklik ile getirilen hüküm sonucu iktisadi işletmelerin aktifine kayıtlı bulunan menkul kıymetlerin türüne göre üç farklı değerlendirme ölçüsü ortaya çıkmaktadır. Bunlar :

I- Alış Bedeli Ölçüsü: 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda alış bedeline ilişkin bir açıklama veya tanımlama yapılmamıştır. Ancak alış bedeli esasının; bir iktisadi kıymetin iktisap edilmesi amacıyla satıcıya ödenen veya borçlanılan meblağ olduğu yönündeki görüş doktrinde ve uygulamada genel kabul görmektedir.

II- Borsa Rayici Ölçüsü: Borsa rayicinin ne olduğu 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 263. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre borsa rayici, gerek menkul kıymetler ve kambiyo borsasına, gerek ticaret borsalarına kayıtlı olan iktisadi kıymetlerin değerlemeden evvelki son gününde borsadaki muamelelerin ortalama değerini ifade eder. Ancak normal dalgalanmalar dışında menkul kıymetin fiyatında bariz kararsızlıklar görülen hallerde, son muamele günü yerine değerlendirme gününden evvelki 30 gün içindeki ortalama rayici esas aldirmaya Maliye Bakanlığını yetkili kılmaktadır.

III- Kıst Getiri Ölçüsü: Borsa rayicine göre değerlendirilmesi gereken menkul kıymetlerin, borsa rayicinin olmaması veya borsa rayicinin muvazaalı bir şekilde meydana geldiğinin tespit edilmesi halinde, değerlemeye esas bedel olarak, menkul kıymetin alış bedeline vadesinde elde edilecek gelirin (kur farkları dahil) iktisap tarihinden değerlendirme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmının eklenmesi suretiyle hesaplanacaktır.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere işletmelerin aktifine kayıtlı menkul kıymetlerin değerlemesinde borsada işlem gören menkul kıymetlerin hangileri olduğunun tespiti büyük önem arz etmektedir. Borsa rayicinin belirlenmesi açısından; menkul kıymetin işlem gördüğü borsanın Türkiye'de bulunması gerekmektedir.

Türkiye'de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası menkul kıymetler borsası olarak karşımıza çıkmaktadır. 1981 yılı Temmuz ayında yayınlanan 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile Sermaye Piyasası yeniden düzenlenirken menkul kıymetler borsasına yeni bir şekil ve içerik verilmek istenmiş ve 1929 tarih ve 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yerine 06.10.1983 gün ve KHK/91 sayılı Menkul Kıymetler Borsaları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname getirilmiştir. KHK/91'in yayımı tarihinden 1 yıl sonra 6 Ekim 1984 tarihinde "Menkul Kıymetler Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik" yayınlanmıştır. 18.12.1985 tarihinde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yönetmeliği 18962 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ve nihayet 26 Aralık 1985 tarihinde borsa resmi bir törenle açılarak faaliyete başlamıştır. Bu olay SPK'nın IX sayılı tebliği ile Resmi Gazete'de ilan edilmiştir.⁴

İMKB bünyesinde yer alan Hisse Senetleri Piyasası'nda halka açık olan şirketlerin hisse senetleri işlem görmektedir. Bununla birlikte İMKB'de Tahvil ve Bono piyasası da bulunmaktadır. Bu piyasaya ilişkin olarak yayımlanan yönetmelik ile bu piyasada işlem görecekt menkul kıymetlere belirtilmiştir. Buna göre; devlet tahvili, hazine bonusu, gelir ortaklığı senedi, özel sektör tahvilleri, varlığa dayalı menkul kıymet, finansman bonoları ve diğer kabul edilecek menkul kıymetler sayılmıştır. İMKB Tahvil ve Bono Piyasasında halihazırda hazine bonoları ve devlet tahvilleri işlem görmektedir. Bunların dışında kalan menkul kıymetlerin alımına ve satımına pek rastlanılmamaktadır.

NOTLAR

1. Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, İMKB Yayınları, Sayfa 543, İstanbul 2000.
2. Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, İMKB Yayınları, Sayfa 2, İstanbul 2000.
3. Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, İMKB Yayınları, Sayfa 13-14, İstanbul 2000.
4. Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, İMKB Yayınları Sayfa 7, İstanbul 2000.